گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤايەتی وكومەلناسی)، بپ 106-126، 2019

ڕەنگڤەدانا واتايێن پەيڤێن(حەلال و حەرام) د زمانێ كورديدا

د.شێرزاد سەبری عەلی

كۆليژا پەروەردا بنيات، زانكويا دهوك، هەرێما كوردستانێ – عێراق

((مێژوويا وەرگرتنا ڤەكولينی: *27 كانوينا ئێكێ، 2018*، مێژوويا ڕەزامەنديا بەلاڤكرنێ: *18 ئادارێ، 2019*))

پوخته

(حەلال و حەرام) دوو پەيڤن ژ كەلتوورێ ئيسلامی و عەرەبی هاتينە د ناڤ كەلتوورێ كورديدا و ب واتايێن هەمەجۆر هاتينە بكارهينان.ئەڤ ڤەكۆلينە ب ناڤونيشان: (ڕەنگڤەدانا واتاييێن پەيڤێن (حەلال و حەرام) د زمانێ كورديدا)يە، هەولـددەت ڤەكۆلينێ ل تێگەهێ ئەڤان هەر دوو پەيڤان د زمانێ كورديدا بكەت، ل گەل دياركرنا سيمانتيك و پراگماتيكا ئەڤان هەر دوو پەيڤان. ئەوژی د سنوورێ ئاخڤتنا گۆڤەرا بەهدينيدا، كو ل دويڤ ڕێبازا وەسفی هاتييە ئەنجامدان. ئارمانجا سەرەكی ژ ئەڤێ ڤەكۆلينێ ئەوە بهێتە دياركرن، كا د بياڤێ سيمانتيك و پراگماتيكێدا هەر دوو پەيڤێن(حەلال و حەرام) چەوا دهێنە شرۆڤەكرن. ئەڤ ڤەكۆلينە ژ دوو پشكان پێكدهێت، پشكا ئێكێ ب ناڤونيشان:(حەلال و حەرام، چەمك و كەلتوور)، كو تێدا ب شێوەكێ گشتی بەحسێ پەيڤێن (حەلال و حەرام) و كەلتوور، پێناسەيا ئەوان و بكارهينانا ئەوان د فەرهەنگ و ئەدەبيدا هاتييە كرن و پشكا دووێ يا تايبەتە ب دياركرنا واتايا پەيڤێن (حەلال و حەرام)د ئاستێ سيمانتيك و پراگماتيكێدا.

پێشەكی

0-1-ناڤونيشانێ ڤەكۆلينێ:

ئەڤ ڤەكۆلينە ب ناڤونيشان:(ڕەنگڤەدانا واتايێن پەيڤێن (حەلال و حەرام) د زمانێ كورديدا)يە، كو تێدا هەول هاتييەدان بەحسێ تێگەهێ ئەڤان هەر دوو پەيڤان د زمانێ كورديدا بهێتە كرن، ل گەل دياركرنا واتايا ئەڤان هەر دوو پەيڤان د سنوورێ سيمانتيك و پراگماتيكێدا.

0-2-گرنگييا ئەڤێ ڤەكۆلينێ:

گرنگييا ئەڤێ ڤەكۆلينێ د هندێدايە، كو ئەڤ هەر دوو پەيڤە گرێدای سەرەدەريكرنا مرۆڤينە ل گەل جڤاك و ژيانێ، ژ ئەوی ئاليڤە نەخشە ڕێكا كارێ مرۆڤی دياردكەن ئەڤە ژ لايەكيڤە و ژلايەكێ ديڤە ل دويڤ زانيارييێن مە هەتا نهۆ چ ڤەكۆلين ل سەر ئەڤی بابەتی د زمانێ كورديدا نەهاتينە ئەنجامدان.

0-3-كەرەستێ ڤەكۆلينێ:

كەرەستێ ڤەكۆلينێ بريتييە ژ وەرگرتنا نموونەيان ژ زاردەڤێ خەلكێ گۆڤەرا بەهدينی، ل گەل وەرگرتنا نموونەيان ژ هندەك ژێدەر و فەرهەنگ و ديوانێن شعری.

0-4-ڕێبازا ڤەكۆلينێ:

ئەڤ ڤەكۆلینە ل دویڤ رێبازا (وەسفی) هاتییە ئەنجامدان.

0-5-پرسیارێن ڤەكۆلینێ:

ئەڤ ڤەكۆلینە هەولددەت بەرسڤێ ل سەر ئەڤان پرسیاران بدەت:

أ–ئەرێ واتاییێن ئەڤان تا چ رادەیەكێ د زمان و كەلتوورێ كوردیدا رەنگڤەدایینە؟

ب– ئەرێ واتاییێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) ب واتایێن خۆ یێن حەرفی د زمانێ كوردیدا بكارهاتینە؟

ج–هاتن و رێزبوونا پەیڤێن(حەلال و حەرام) ب ئەڤی شێوەی، شیایە ببیتە كۆتەكێ واتایی د زمانێ كوردیدا؟

د– ئەرێ ئەڤ هەر دوو پەیڤە ل دەمێ ل گەل پەیڤێن دی دبنە هەڤال دشێن ببنە ئیدیەم؟

ه– د سنوورێ سیمانتیكێدا چەوا واتایێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) دهێنە شرۆڤەكرن ؟

و– د سنوورێ پراگماتیكێدا چەوا واتایێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) دهێنە شرۆڤەكرن؟

0-6-پشكێن ڤەكۆلینێ:

ئەڤ ڤەكۆلینە ژبلی پێشەكی و ئەنجامان ژ دوو پشكان پێكدهێت. پشكا ئێكێ ب ناڤونیشانێ((حەلال و حەرام)، چەمك و كەلتوور)،كو تێدا بەحسێ ئەڤان تەوەران هاتییە كرن:(پەیڤێن (حەلال و حەرام) و كەلتوور)، (پێناسەیێن پەیڤێن (حەلال و حەرام))، (واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د فەرهەنگێن كوردی و بیانیدا)، (واتایێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) د ئەدەبێ كوردیدا). پشكا دووێ ب ناڤونیشان:(واتایا پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ئاستێ سیمانتیك و پراگماتیكێدا)، كو ئەڤان تەوەران ب خۆڤە دگریت:(پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ئاستێ سیمانتیكێدا)، (پەیڤێن(حەلال و حەرام) د ئاستێ پراگماتیكێدا).

پشكا ئێكێ: (حەلال و حەرام)، چەمك و كەلتوور

1-1-پەیڤێن (حەلال و حەرام) و كەلتوور:

هەر جڤاكەكی كەلتوورەك–culture هەیە. گەلەك جاران كەلتوور ب ئێك كاریگەردبن، چ ژ ئەگەرێ ئایینی یان جوگرافی یان رەوشەنبیری یان سیاسی...هتد. پەیوەندییەكا مۆكوم د ناڤبەرا كەلتوور و زمانیدا هەیە و گەلەك جاران كەلتوورێ جڤاكی د زمانێ تاكەكەسێن ئەوی جڤاكیدا رەنگڤەددەت.

كەلتوور ئەو بنەرەت و نموونەیێن هزری یێن واقعی و خیالینە، كو د ناڤ زمانیدا رەنگڤەددەن. هەروەسا د رەفتار و هزرا تاكی و كۆمێدا د ماوێ رۆژگاریدا دیاردبن یان كەلتوور هەر پێكهاتەكە، كو زانین و بۆچوون و رەوشت و تیتال و هونەر و یاسا و نەریتان ب خۆڤە دگریت. هەروەسا هەمی ئەوان شیان و دابونەریتان ب خۆڤە دگریت ئەوێن مرۆڤی وەكو ئەندامەك د جڤاكیدا ب دەست خۆڤە هینایێن. هەروەسا رێكخستنا شێوەیێ رەفتار و هزر و هەست و سۆزان ئەوێن پشتبەستنێ ل سەر بكارهینانا هێمایان دكەت ب خۆڤە دگریت. دیسا

بريتييه ژ شێوەيێن ژ پێشڤەچوونا مێژوويیێ ب دەستڤەهاتین ب خوّڤە دگریت و ژ ئالییەكێ دیڤە گرۆپەكە ژ داب و نەریتێن رێپێدای د ناڤ كۆمەكا جڤاكییا دیاركریدا، هەروەسا دشیاندایە تەماشەی پاشماوە و كاریگەرییا ئەویێ د هەمی بازنەیین كار و كریارێن مرۆڤیدا بهێتە كرن. وەكو سیاسەت و یاسا و هونەر و ئایین و زمانی ...هتد(سمیر سعید حجازي، 2007: 61).

كەلتوور ئەو كلیلكە یا ب رێكا ئەوی مرۆڤ باشتر د زمانی بگەهیت و بكاربهینیت.(الجلاد)د ڤەكۆلینەكا خۆ دا بەحسێ ئەڤی بواری كرییە، كا چەوا كەلتورێ عەرەبی و ئیسلامی كارتێكرن ل زمانێ كرییە. گرنگییێ ب وێ چەندێ ددەت كا چەوا مرۆڤ دێ ڤەكۆلینەكێ ب رێكا زمانی ل دوّر ئافرەتا عەرەب ژلاییێ كوّمەلایەتی و كەلتووریڤە ئەنجامدەت (AL JALLAD,N,2008:78).

گەلەك زانا جەختێ ل سەر هندێ دكەن، كو زمان ژ رەوشنبیرییا ژینگەهێ (كەلتووری) ناهێتە جودا كرن. هەروەسا ژ دیمەنێن رەوشتێ مرۆڤی و ئالییێ دەروونی و كوّمەلایەتی ژێ جودا نابیت. ئەو كەلتوورێ، كو زمان د سنوورێ ئەویدا بكاردهێت، ئانكو زمان ب بەشەكێ سەرەكی ژ كەلتووری دهێتە دانان. د راستیدا ئەو زمانێ كو د ژینگەهەكێدا دروستدبیت، د چارچوڤێ ئەوێ ژینگەهێدا كارا و ئەكتیڤ دبیت و بۆ ئەوێ جیهانا دەوروبەر یا زمانی هاتییە دروستكرن، ئانكو بۆ وێنەكرنا جیهانێ. كەواتە ئەو پەیوەندییا د ناڤبەرا زمان و كەلتووریدا هەی، پەیوەندییەكا بگوّر و كاریگەرە و زمان ژ ئەنجامێ پێشكەڤتنا جڤاكی كاریگەر دبیت ژلایەكیڤە و ژلایەكێ دیڤە د ژینگەها جڤاكیدا كاردكەت و دبیتە نیشانە بۆ ئەوی جڤاكی (پەیمان حسن محمد سلیم،2010: 12).

پەیڤێن (حەلال و حەرام) دوو پەیڤن، كو گرێدای ئایینێ ئیسلامێ و زمانێ عەرەبینە و گەلەك جاران د ناڤ قورئانا پیروّز و فەرموودەیێن پێغەمبەری (س)دا دووبارە بووینە. هەر وەكی د قورئانا پیروّزدا هاتی ﴿ كل الطعام كان حلا لبني إسرائيل إلا ما حرم إسرائيل على نفسه ﴾(القرأن الكريم، أل العمران، أيه 93). هەروەسا پێغەمبەرێ خودێ د فەرموودەیەكێدا دبێژیت: (من اقتطع حق امريء مسلم بيمينه، فقد أوجب الله له النار، وحرم عليه الجنة) (امام ابي الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم، 2006: 86). پەیڤێن (حەلال و حەرام) ب كەلەك شێوەیان د ناڤ قورئانا پیروّز و فەرموودەیێن پێغەمبەری و زمانێ عەرەبیدا هاتینە، لێ ب شێوەیەكێ گشتی، د كەلتوورێ ئیسلامی و كوردیدا، پەیڤا (حەلال) ئاماژەیێ ب تێگەهەكێ باش و ئەرێنی ددەت و پەیڤا (حەرام) ئاماژەیێ ب واتا و تێگەهەكێ خراب یان نەرێنی ددەت.

پەیڤا (حەلال) هەر وەكو ل دەڤ عەرەب و موسلمانان، ئاماژەیی ددەتە هەر تشتەكێ كو ب دیتنا ئەوان رێپێدای و یاسایی بیت، ئەوژی ژ روانگەها ئاینیڤە، لێ پەیڤا (حەرام) بۆ هەر تشتەكێ

بکاردهێت کو سزا بۆ هەبیت یان قەدەغە بیت ل دویڤ یاسایا ئیسلامیێ(AL JALLAD,N,2008:79).

مللەتێ کورد ڕێژەیەکا هەرە زۆر باوەری ب ئایینێ ئیسلامێ هەیە، ئەڤ هەر دوو پەیڤە ژ کەلتوورێ عەرەبی و ئیسلامی وەرگرتینە و د ناڤ زمان و ئاخڤتنا خۆ یا ڕۆژانەدا بکارهینایینە، کو تا ڕادەیەك زۆر ب هەمان واتایا د کەلتوور و زمانێ عەرەبیدا هەی وەرگرتییە و د ناڤ زمان و کەلتوورێ خۆدا بکارهینایینە.

ل دەڤ کوردێن ئێزدی ژی پەیڤێن (حەلال و حەرام) هەنە. ل دەڤ ئەوان پەیڤا (حەلال) وەکو کوردێن موسلمان واتایەکا ئەرێنی و باش هەیە و پەیڤا(حەرام)ژی واتایەکا نەرێنی و خراب ددەت، بەلێ جوداهییا ئەوان ل گەل کوردێن موسلمان بۆ واتا و تێگەهێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) ئەوە، کو د هندەك خوارن و ڤەخوارن و کار و کریاراندا ژێکجودا دبن. بۆ نموونە خوارنا(خەسێ) و (کەلەمیێ) ل دەڤ کوردێن ئێزدی حەرامە و ل دەڤ کوردێن موسلمان حەلالە. هەروەسا (گوشتێ بەرازی) ل دەڤ کوردێن موسلمان حەرامە و ل دەڤ کوردێن ئێزدی حەلالە.

تێگەهێن (حەلال و حەرام) ب شێوەیەکێ کویر ڕەهێن خۆ د ناڤ کەلتوور و کۆمەڵگەها کوردیدا چاندینە، کاریگەری ل هزر و کریارێن مرۆڤێ کورد کرییە، لەورا تێگەهشتن و بکارهینانا ئەڤان تێگەهان د زمانێ کوردیدا، دێ هاریکارییا مە و بیانییان کەت، کو پتر ئاشنابوون ل سەر کەلتوور و ناسنامە و شوناسا کوردان هەبیت.

واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د زمانێ کوردیدا ژ کەلتوورێ کوردی هاتینە وەرگرتن و ب ئەوان واتایان د زمانێ کوردیدا هاتینە ڕەنگڤەدان، لەورا واتایێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) د ناڤ زمانێ کوردیدا ئێك ژ ئەوان بابەتایە یێ پەیوەندییێ د ناڤبەرا زمانی و کەلتووریدا دیاردکەت. ئەڤجا ژبەر ئەوێ پەیوەندییا د ناڤبەرا زمان و کەلتووریدا هەی بوویە ئەگەر، کو ئەو چەند بهێتە نیشاندان، کا"...چەوا زمان ڕەنگڤەدان و کارلێکرنا کەلتوورییە" (AL JALLAD,N,2008:77).

1-2-پێناسەیێن پەیڤێن (حەلال و حەرام):

(حەلال و حەرام) گرێدای قوناغا هزرا ئایینینە، بۆ دویرکرنا مرۆڤان ژ گوتن و ڕەفتار و کریار و خوارنێن خراب... هتد، یان هاندانا مرۆڤی بۆ کار و ڕەفتارێن باش ب گورەی هەر دینەکی هاتینە حەلال یان حەرامکرن. (حەلال و حەرام) پتر گرێدای سۆز و وژدانا مرۆڤییە ژهەر تشتەکێ دی، لەورا پێگیری ب ئەڤان کریار و گوتن و کاران...هتد، تا ڕادەیەکا مەزن بژاردەیەکا دلخوازە، ژ هەیمەنا جڤاکی و دینی پەیدا دبیت.

تێگەهێن (حەلال و حەرام) ب گەلەك شێوازان هاتینە پێناسەکرن، نەخاسمە د فەرهەنگێن عەرەبی و ئنگلیزیدا، دیسان د ئینسایکۆلۆپیدیا ئیسلامی ژیدا گەلەك پێناسە بۆ هاتینە کرن. ب تایبەت ژلایێ زانایێن عەرەبڤە ل سالا (2003) ڤەکۆلینەك

ل وەلاتێ (ئوردن) د ئەڤی بواریدا هاتییە كرن، ب شێوازەكێ ڕەخنەی و پەیوەندییا ئەوێ ل گەل فوڕمێن زمانڤانی یێن بۆ دروستكرنا واتایێ هاتینە بەرچاڤكرن (AL JALLAD,N,2008:78).

پەیڤا (حەلال) ل دەڤ كورد و موسلمانان ئاماژەیە بۆ هەر تشتەكێ ژلایێ یاسایێن ئایینیڤە دروستبیت و پەیڤا (حەرام) بۆ تشتێ قەدەغە دهێتە گوتن كو سزا د دویڤدا هەبیت.

(بەعلەبەكی) دبێژیت: پەیڤا (حەلال) ژ كارێ (حله) یا هاتی، كو ب واتایا (یاسایی، ڕێك پێ بهێتە دان، دەرنەچوون ژ یاسایێ، چارەسەركرنا ئاریشان...هتد) دهێت و پەیڤا (حەرام) ژ (حرم) هاتییە وەرگرتن، ئانكو ب واتایا ڕێك پێنەدایی و نەیاسایی و دویركەڤتن ژ یاسایێ دهێت(BAALBAKI,1993:484).

ل دویڤ بۆچوونا (الكارمی)هندەك تشتێن گرنگ ل سەر تێگەهی(حەلال) هاتینە گوتن، ئەڤ تێگەهە ل بەرامبەر تێگەهێ (یاسایی) دهێت، ئانكو د كاروبارێن یاسایی و مارە بڕینێدا دهێت(AL JALLAD,N,2008:79).

(فازل عەبدولواحد) د پێناسەكرنا پەیڤا (حەلال)دا دبێژیت: حەلال هندەك كار و كریارن، كو خودێ ڕێك پێدایە و بۆ مرۆڤی دروستە ئەوان كار و كریاران بكەت. هەروەسا دەربارەی پیناسەیا پەیڤا (حەرام) دبێژیت: حەرام ئەوە خودێ داخواز ژ كەسان دكەت، كو هندەك كار و كریاران بهێلیت و خۆ ژێ دویربێخیت و دیاردكەت(حەرام) نەفیكرنا حەلالییە و هەر كەسەكێ ئەوان كار و كریاران ئەنجامبدەت، دێ سزا بۆ هەبیت (فاضل عبدالواحد عبدالرحمن، 2004: 47-51).

(عەبدولكەریم زێدان) دەربارەی پێناسەیا (حەلال) دبێژیت: ئەوە خودێ داخوازا كاركرنا ئەوێ كریارێ دكەت و ئەوێ ئەنجامنەدەت ڕیسوادكەت و ڕیسواكرن ژی سزا ل دویڤە و پەسنا ئەنجامدانا ئەوێ دكەت و ل گەل پەسنێ پاداشت هەیە، لێ سەبارەت پیناسەیا پەیڤا (حەرام) دبیژیت:حەرام ئەوە خودێ فەرمانێ دكەت ئەڤ كریارە نەهێتە كرن و دەست ژێ بهێتە بەردان و پێگیری ب ئەڤێ فەرمانێ بهێتە كرن و بكەرێ ئەوێ دێ گونەهباربیت و ئەنجامنەدەرێ ئەوێ دێ پاداشت و خێرێ بەرامبەر وەرگریت (عبدالكريم زيدان، 2004: 27- 34).

كەسێن ڕۆژئاڤایی و نە موسلمان بەهرا پتر پەیڤێن (حەلال و حەرام) ب خوارنێ و ڤەخوارنێڤە گرێددەن. لێ واتایا ئەڤان پەیڤان گەلەك ژ ئەڤێ چەندێ بەرفرەهترە، ئەڤ پەیڤە د ناڤ كومەلگەهێن موسلماندا بەرامبەری ڕەفتار و چەوانییا ئاخڤتنێ و ل بەركرنا جل و بەرگان و كاروبارێن ڕۆژانە و خۆ پاراستن ژ خوارنێن حەرام و هەمی تشتان یێن ژ لایێ ئایینێ ئیسلامیڤە یاسایی بن، دهێت.

ل دویڤ شەریعەتێ ئیسلامێ پەیڤا (حەلال) ب واتایا یاسایی و پاداشت و بەهەشت دهێت، (حەرام) ژی ب واتایا قەدەغە(تابۆ)، سزا و

دوزەخ، نە دروست، ب ترس، نە پیرۆز، کارێن خراب، سەرداچوون، نەیاسایی(دەرڤەی یاسایێ) دهێت(BAALBAKI,1993:460).

ب ئەڤێ چەندێ پەیڤا (حەرام) ژ پەیڤا (حرم) هاتییە وەرگرتن، ئانکو ب واتایا رێك پێنەدایی و نەیاسایی و دویرکەڤتن ژ یاسایێ دهێت.

ئەڤ تێگەهێن (حەلال و حەرام) بۆ مە تێگەهشتنەکا گرنگ یا مرۆڤێن موسلمان و کوردان دیار دکەت. ژلایێ هزری و کریاریڤە و ئالییێ ناسنامەیێ دیاردکەن، ئانکو لایەنێ وەرگێران و پێکولا پێناسەکرنا ئەڤان تێگەهان ژلایێ سیمانتیکی و کەلتوریڤە ددەنە مە، ئەگەر ئەم ئەڤان تێگەهان ب شێوازەکێ راست و دروست پێناسە نەکەین، ئەم دێ پتر هەست ب تێنەگەشتن و بەرزەبوونێ کەین بەرامبەری ئەڤان تێگەهان.

هندەك جاران ژی ناڤێ ژنکێ ژی ب (حورمە)دهێت، ئانکو خێزانا کەسەکی و بۆ ئەوی کەسی حەلالە و بۆ کەسێن دی حەرامە، یان ژی پەیڤا (حەریم) ئانکو خێزان و دایك و خویشك و کچ و خارزا و برازایێن... هتد کەسەکی ئەڤە دبنە حەریمێن ئەوی کەسی.

پەیڤا (حەرام) د زمانێ عەرەبیدا ل گەل هندەك پەیڤ و ناڤ و جهێن پیرۆزێن دی دهێنە گوتن. ل بەرامبەری ئەڤێ چەندێ د زمانێ کوردیدا ناهێتە دیتن. وەکو(المنطقة المحرمة، حرم الجامعة، المسجد الحرام(الاقصی)، الشهر الحرام، الحرمین(مکة و مدینة)، البلد الحرام(مکة)، البیت الحرام(الکعبة)) (BAALBAKI,1993:460) . (البیت الحرام) ب کوردی ب (مزگەفتا پیرۆز) یان (مالا خودێ)...هتد دهێتە ناڤکرن، چونکی ئەگەر ئەم د زمانێ کوردیدا بێژین (مزگەفتا حەرام) دێ واتایا بەروڤاژی واتایا دروستدەت، (حەرام) د ئەڤان نموونەیاندا ب زمانێ عەرەبی ئانکو واتایا هندێ ددەت، کو شەڕ و کوشتار و کارێن نەیاسایی تێدا ناهێنە ئەنجامدان.

1-3-واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د فەرهەنگێن کوردی و بیانیدا:

هەر وەکو هاتییە گوتن، پەیڤێن (حەلال و حەرام) دوو پەیڤێن زمانێ عەرەبینە، ئەڤ پەیڤە د ناڤ هەمی زمان و کەلتوور و فەرهەنگێن زمانێن جودا جودایێن موسلمان و نەموسلماندا رەنگڤەداینە و دهێنە بکارهینان، ل خوارێ دێ ئاماژە ب واتایا فەرهەنگییا ئەڤان هەردوو پەیڤان د هندەك فەرهەنگێن کوردی و بیانیدا کەین. ب ئەڤی رەنگێ ل خوارێ دیارکری:

1-فەرهەنگا(هنبانە بورینە) واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) ب ئەڤی رەنگێ ل خوارێ داینە دیارکرن:

" حەرام: نارەوا "(هەژار، 1369: 228).

"حەلال: رەوا "(هەژار، 1369: 230).

2-فەرهەنگا (ئەستێرە گەشە) واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) ب ئەڤی رەنگی دیارکرینە:

" حەرام:محرم، ممنوع، منهی عنة، غیر شرعي، غیر جائز شرعا "(فاضل نظام الدین، 1990: 186).

"حەلال: حلال "(فاضل نظام الدین، 1990: 187).

3-فەرهەنگا (دەریا) واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) ب ئەڤی رەنگیێ ل خواریێ شرۆڤەكرینە:

" **حرام:قەدەغە، یاساغ، نەگونجاو، نەشیاو** "(رزگار كەریم، 2005: 199).

"**حلال: رەوا، دروست، گونجاو، شیاو** "(رزگار كەریم، 2005: 214).

4-فەرهەنگا (شیرینی نویێ) ب ئەڤی رەنگی واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) داینە شرۆڤەكرن:

"**حرام: محرم. ضد الحلال مكسوب بطريقة غير شرعية / قەدەغە، حەرام، مالێ حەرام، دەستكەوتی نایاسایی**" (فازیل نیزامەدین، 2007 : 500).

"**حلال: مباح، ضد الحرام، حال، فاك، من يحل المشاكل، حەلاڵ، رەوا، شیاو، گریێ كەرەوە، چارەكار، پەیكاتەوە**"(فازیل نیزامەدین، 2007 : 527).

5-فەرهەنگا(سپیریز) ب ئەڤی رەنگی واتایا پەیڤا (حەلال) دایە دیاركرن:

"**حەلال: رێپیێدای، بكەریێ خۆ گەنەهبار ناكەت**"(محمد أمين دوسكي، 2013: 221).

6 -فەرهەنگا(باشوور) ب ئەڤی رەنگی واتایا پەیڤێن (حەلال و حەرام) داینە دیاركرن:

"**حەلال:رەوا**"(عەباسی جەلیلیان، 2004 :239).

"**حەرام:نارەوا**"(عەباسی جەلیلیان، 2004 :238).

هەر وەكو بەری نوكە مە ئاماژەپێدای، ئەڤ پەیڤە ژ كەلتووریێ ئیسلامی و عەربی هاتینە وەرگرتن. بۆ پتر سەلماندنا ئاخڤتنا مە دیێ واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د هندەك د فەرهەنگێن عەربیدا دەینە دیاركرن:

1-د (معجم الوسيط)دا هاتییە:

"**حەلال: رێپیێدان**"(صلاح الدين الهواري، 2007: 381).

"**حەرام: كاریێ قەدەغەكری، دژواتا حەلالە**"(صلاح الدين الهواري، 2007: 336).

2- د فەرهەنگا(العصري)دا، ب ئەڤی رەنگی واتایێن ئەڤان هەر دوو پەیڤان دایە دیاركرن:

"**حەلال: دژی پەیڤا حەرامە**"(الياس انطوان الياس و ادورد أ.الياس، 1979، 164).

"**حەرام: قەدەغە، موحەرم، دژی پەیڤا حەلالە**"(الياس انطوان الياس و ادورد أ.الياس، 1979، 164).

3- د فەرهەنگا (المورد الميسر)دا ب ئەڤی رەنگی واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام هاتینە:

"**حەلال:یاسایی، شەرعی، رێپیێدای**"(روحي البعلبكي، 2002: 163).

"**حەرام: گونەه، دزیكەر، موحەرم، رێپینەدای**"(روحي البعلبكي، 2002: 155).

پەیڤێن (حەلال و حەرام) د فەرهەنگێن بیانیژیدا گەلەك هاتینە بكارهینان، لێ واتایا ئەڤان پەیڤێن بەرفرەهـ د هندەك ژ ئەڤان فەرهەنگاندا گەلەك هاتینە بەرتەنگكرن، ب تنیێ لایەنەكی ژ ژیانا مرۆڤیێ موسلمان بەرچاڤدكەن، هندەك ژ ئەڤان فەرهەنگان پەیڤا (حەرام) ب تنیێ بۆ خۆ پاراستن ژ خوارنێن حەرام و پەیڤا (حەلال) ب خوارنێن حەلالڤە گرێددەن، هندەكێن دی ب تنیێ بەحسیێ سەربرین و سەرژێكرنا گیانەوەران دكەن (Houghton Mifflin Company,1997:612).

ئەگەر تەماشەی واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د فەرهەنگێن كوردی و بیانیدا بكەین، دیێ بینین واتایێن ئەڤان پەیڤان د فەرهەنگێن كوردیدا بەرفرەهترە و هەمان واتایێن پەیڤێن كەلتووریێ

عەرەبی و ئیسلامییە، كو (حەلال) بۆ سەرجەم تشتەكێ ڕەوا و دروست و گونجای ژلایێ شەریعەتیڤە دروست بیت بكارهاتییە و (حەرام) بۆ سەرجەم تشتێ نەرەوا و نەدروست و نەگونجای، كو ژلایێ شەریعەتیڤە دروست نەبیت بكارهاتییە، لێ د فەرهەنگێن بیانیدا، ئەوێن نە ب سەر كەلتوورێ ئیسلامێڤە ب واتایێن بەرتەنگتر ئەو پەیڤ د فەرهەنگێن خۆدا داینە دیاركرن، كو (حەلال و حەرام) زێدەتر ب خوارن و ڤەخوارن و سەربڕین و سەرژێكرنا گیانەورانڤە گرێداینە.

1-4- واتایێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) د ئەدەبێ كوردیدا:

ژبەركو پەیڤێن(حەلال و حەرام) هند گرنگن و بكارهینانا ئەوان هند زۆرە د كەلتوور و جڤاكێ كوردیدا، لەورا د ئەدەبێ ئەوان ژێدا ڕەنگڤەداینە. وەكو(حەیرانۆك، گوتنێن مەزنان، شعر). ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیاركری:

أ- د حەیرانۆكاندا :

حەیرانۆك بابەتەكێ ئەدەبێ فولكلۆرییا كوردییە، وەكی هەمی ژانرێن ئەدەبێ فولكلۆری، ناڤەرۆكا ئەوان بابەتێن جودا جودا ب خۆڤە دگرت، لێ پتریا بابەتێن حەیرانۆكێ ئەڤینداری و عەشقەكا دژوار و پاقژە، ژبەركو گەلەك بەربەست د ڕێكا ئەڤینا سەردەمێ بەری نوكەدا هەبووینە دناڤبەرا كچ و كوڕاندا و ب شێوەیێ دیالۆگ دهێنە گوتن و دەربڕینێ ژ هەمی ئالیێن ژیانا كۆمەلگەها كوردی یا سەردەمێ خۆ دكەن. پتریا ئەوان ژلایێ نەخوێندەوارانڤە هاتینە گوتن، بۆ ئارامكرنا دەروونێ خۆ دەربڕینێ ژ هەست و سۆز و ئێش و ئازارێن خۆ ب شێوەیەكێ ئازاد دەردئێخن. حەیرانۆك ب جۆرەكێ هۆزانا فولكلۆرییا كوردی دهێتە نیاسین، هۆزانەكا هەستدارە و ب شێوازەكێ جوان و ب واتایەكا پڕ بها و ب پەیڤێن ڕەسەن و ب شێوێ زارەكی و ستران هاتییە گوتن (جوتیار اسماعیل نبی، 2013 :40).

پەیڤێن (حەلال و حەرام) د حەیرانۆكا كوردیدا دهێنە دیتن، ل خوارێ دێ هەولدەین هندەك نموونەیان دیاربكەین، كو ئەڤ هەر دوو پەیڤە تێدا بكارهاتینە. وەكو:

1 - "كچك دبێژیت:

كوڕكۆ دینۆ داركێت د حەوشا مەدا، دار بەڕینە
بێهنەكێ وەرە لدەف من روینە
من پسیار كر، ژ شێخ و مەلاَ، گوت
راموسانێت كچا د حەلالن، چ گونەهـ تێدا نینە

كوڕك دبێژیت:

كچكێ جانێ، تە چاڤ ڕەشێ بری سەردا
كەزی و بسك كەفتینە سەر قوتكێ قەدیفەدا
راموسانێت من و تە خۆشترن،
ژ هەمی وار و ژ هەمی عەردا" (رێكێش ئامێدی، 2010: 85).

2-"كـــوڕك:

كچێ دینێ
گولییێت سەری بشۆ ئاڤێ لێكە
بسكا بەردە، چخا چێكە

تۆ حەلالا دلێ منی، خودێ چێكە

كـچـك:

ئەڤینی، ئەڤینا عەولی

ببیە موحبەت كەفتییە دلی

خودێ كارێ نەمامێت گوندێ مە

راست نەهینیت

وەناكەن، ئەز و دەلالێ خۆ

پێك ب حەسلین" (رێكێش ئامێدی،2010: 259).

3-"كـچـك :

ئەرێ كورۆ كورێ مامێ

شرینتر ژ شەكرا شامێ

تۆ ب خێر هاتی

سەر سەرێ دوتمامێ

كـورك:

كچك تێت ژ كانیكا

تە پشتی گرانە،

ژ كمكمێت نێریكا

تو دبەر خودا بنێرە

كا رستكا موریكا ؟!

كچك:

مالكێت مە ل چار بیا

چ رێ ناچنێ ژ بەلگێت تەڤریا

پشتی لاوكێت نەهێلیا

حەرامە ل من چوخێت سپیا" (رێكێش ئامێدی، 2010: 266)

ئەگەر تەماشەی واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ئەڤان حەیرانۆكێن ل سەریدا بكەین، دێ بینێن، كو ب واتایێن خۆ یێن فەرهەنگی و حەرفی بكارهاتینە، كو پەیڤا(حەلال) ب واتایا (رێپێدای) هاتییە و (حەرام) ب واتایا (رێپێنەدای) هاتییە.

ب– د گوتنێن مەزناندا :

گوتنێن مەزنان بابەتەكێ گرنگێ ئەدەبیاتا فولكلۆریا كوردییە و ب شێوازەكێ كورت و هویر و سەرنج راكێش هاتینە دەربرین، پتریا ئەوان بۆ مەبەستا شیرەتكاری و چارەسەركرنا ئاریشان هاتینە گوتن. هزر و خەیال و ئەندێشە و سەربۆر و جیهانبینییەكا بەرفرەه د ناڤەرۆكا گوتنێن مەزناندا دهێتە دیتن، دناڤ زمانێ كوردیدا گوتنێن مەزنان ب شێوازەكێ زارەكی ژ نەوەیەكی بۆ نەوەیەكێ دی هاتینە ڤەگوهازتن و پارازتن.

گوتنێن مەزنان ئاخڤتنەكا كورت و پڕ واتایە، ژ سەربۆرا مللەتان پەیدابووینە ب شێوەیەكێ سەر زاری هاتینە ڤەگوهاستن، هەروەسا ب زمانەكێ رەهوان و ب فۆرمەكێ جوان و رێكوپێك هاتینە دارێژتن، پرانییا ئەوان خودان ناڤەرۆكەكا جڤاكینە (عەدنان مەهدی عەبدوللا، 2017: 100).

پەیڤێن (حەلال و حەرام) د گوتنێن مەزنان ژێدا دهێنە دیتن، ئەڤەژی هەر وەكی بەری نوكە مە ئاماژەپێدای ژبەر گرنگی و بۆ هوشیارییا خەلكی ب ئەنجامدان و ئەنجامنەدانا كار و كریارێن (حەلال و حەرام)ە. وەكو د ئەڤان گوتنێن مەزناندا دهێنە دیتن :

1- "حەلال ژ حەلالان، حەرام ژ حەرامان"(رێكیش ئامیدی، –: 354).

2- "دوستیا حەلال د جەنەتێ دا بەیانە"(ریكیش ئامیدی، -: 447).

3-"كەڤلێ بەرازی حەلال نابیت"(ریكیش ئامیدی، -: 635).

4- "مالێ حەلال ئاڤا زەلالێ"(ریكیش ئامیدی، -: 722).

5- "مالێ حەلال ژ دەست ناچیتن"(ریكیش ئامیدی، -: 722).

6-" مالێ حەلال بەرزە نابیتن"(ریكیش ئامیدی، -: 722).

7- "مالێ حەرام هەر دێ ب حەرامی چیتن"(ریكیش ئامیدی، -: 722).

8- "مرۆڤێ حەلال دێ ژ بەریكا خۆ خوت، مرۆڤێ حەرام دێ ژ بەریكا خەلكی خوت"(ریكیش ئامیدی، -: 747).

9- "من حەلالێ خۆ نەخاریە هەیا حەرامیێ خەلكی بخۆم"(ریكیش ئامیدی، -: 755).

10-" میها ستەور نەدوشە

راستیا دلا نەفرۆشە

حەلالێ خۆ ب حەرامێ خەلكی نەفرۆشە"(ریكیش ئامیدی، -: 722).

11– "دزیا ژ دزیكەری یا حەلالە".(ریكیش ئامیدی، -:424).

12– "بێ مالا ل مالخۆی حەرامە"(ریكیش ئامیدی، -: 259).

13– "غەزالێ ژ بەركیسەلەی زوزان ل خۆ حەرامكرن"(ریكیش ئامیدی، -: 590).

14– "مالێ ب مرۆڤی دا نەچیت یێ حەرامە"(ریكیش ئامیدی، -: 722).

15– "مالێ دزی حەرامە نابیتە خارنا مرۆڤان"(ریكیش ئامیدی، -:722).

16– "بلا رەزێ من ل ناف رەزان بە

بلا تری ل من حەرام بە"(ریكیش ئامیدی، -: 239).

د ئەڤان گوتنێن مەزنان یێن ل سەریدا (حەلال و حەرام) ب واتایێن خۆ یێن فەرهەنگی و حەرفیی هاتینە، كو دشیاندایە ب رێكا سیمایێن جوداكەر واتایێن ئەوان هەر دوو پەیڤان بدەینە دیاركرن:

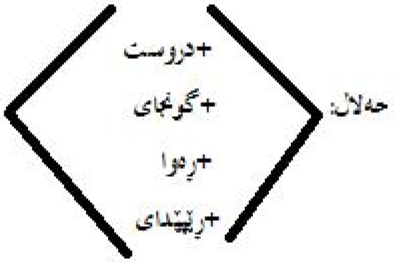

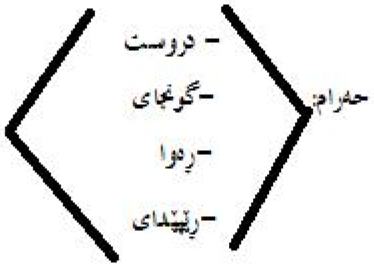

- "ئەو مەزنە مالە نانی حەلالە
دخۆت ب خۆشی رەند و دەلالە" (مەلا خەلیلێ مشەختی، 2006 : 191).

- "حەلالە کەسپ کار و سنعەت و شول
بەلێ دینی موکوم کەن وەك هـــــەڤالا " (ئەحمەدێ نالبەند، 1997: 61)

- "هەتا کو بمریت خۆشی ژبۆ وی
گوشتێ بەرازی حەرامە سەر وی " (مەلا خەلیلێ مشەختی، 2006: 37).

- "دوور بە ژ حەرامی چ کێم و زۆر بیت
مێویژەك یان سەد چ رەنگ و جۆر بیت " (مەلا خەلیلێ مشەختی،2006: 186).

- " گەلی شێخ و مەلا ئو خانەدانا
حەرامی پێلن و بگرن حەلالا " (ئەحمەدێ نالبەند،1997 :60).

د ئەڤان نموونەیێن هۆزانێن یێن ل سەریدا پەیڤێن(حەلال و حەرام) ب واتایا فەرهەنگی و

ج- د هۆزانێدا:

هۆزان بەشەکێ سەرەکییێ ئەدەبیاتا هەر مللەتەکییە، هەر ژ کەڤندا مرۆڤی ڤیایە ب رێکا هۆزانێ دەربرینێ ژ هەست و ڤیانێن خۆ بکەت بەرامبەر ژیانێ، مرۆڤی، سروشتی. ب گوهۆڕینا سەردەم و تێگەهشتنا مرۆڤی تێگەهـ و قالبێن هۆزانێ ژی هاتینە گوهۆڕین و نویکرن ب خۆڤە دیتیە(نعمت الله حامد نهێلی، 2010: 37).

پەیڤێن (حەلال و حەرام)ب شێوەیەکێ بەرفرەهـ دناڤ هۆزانا کوردیدا هاتینە بکارهینان. ل خوارێ دێ ئاماژە ب هندەك نموونێن هۆزانێ دەین، کو پەیڤێن (حەلال و حەرام) تێدا هاتینە بکارهینان. وەکو د ئەڤان نموونەیێن هۆزانێدا دیاردبیت:

-" ئەشکەنج و ئازار خواری و چەفتی
بۆ وان حەلال کر قازی و مفتی" (مەلا خەلیلێ مشەختی، 2006 : 24).

پشكا دووێ: واتایا پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ئاستێ سیمانتیك و پراگماتیكێدا:

1-2-پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ئاستێ سیمانتیكێدا:

سیمانتیك ئاستەكێ واتاییە و سەرەدەرییێ ل گەل واتایا فەرهەنگی(حەرفی) یا پەیڤ و ڕستەیان دكەت و گوھ نادەتە هندێ كا ئەو كەرەستە ژ كێ و بۆ كێ و بۆ چ مەبەستەكێ هاتینە بكارهینان. زێدەباری هندێ ڤەكۆلینێ ل واتایا كەرەستێن زمانی دكەت، ئەوژی دویر ژ دەوروبەری. ل دویف ئەڤی تێگەهێ سیمانتیكێ، دێ هەولدەین ژ چەند لایەنانڤە د سنوورێ سیمانتیكێدا ڤەكۆلینێ ل پەیڤێن(حەلال و حەرام) د زمانێ كوردیدا بكەین. ئەوژی ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیاركری:

1-1-2-پەیڤێن(حەلال و حەرام) وەك جووت پەیڤەكا سیمانتیكی:

(یاكوف مالكیل) ب ئەڤی ڕەنگی باسێ جووت پەیڤێ دكەت: ((جووت پەیڤ بریتییە ژ زنجیرەكا دوو پەیڤێن پێكڤەگرێدای كو هەر هەمان پۆلا ڕێزمانی–class-form هەنە، و مینا دانەیەكا سینتاكسی سەرەدەری ل گەل دهێتە كرن و ب ڕێكا هندەك ئامرازێن بەستنێ دهێنە لێكدان))(Yakov Malkiel,1968: 311). پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ڕێزبوونا خۆدا د ناڤ جووت پەیڤا سیمانتیكیدا دبنە هەڤدژ بۆ ئێك یان دبنە دژواتا بۆ ئێك.

حەرفی هاتینە بكارهینان، بەلێ هندەك جاران ئەڤ پەیڤە د ناڤ هۆزانێدا بۆ واتا خۆ یا فەرهەنگی بكارناهێن، بەلكو ب واتایا نەحەرفی بكاردهێن. وەكو:

– "عەردێ حەرام لێ دێ بەزن
شەیتان شـــــڤانە ئەو پەزن
دل بو عەزابـــــێ ناتەزن
بەر گورز و سیكار و قەما" (ئەحمەدێ نالبەند،1997 : 65).

د ئەڤێ هۆزانا ل سەریدا پەیڤا (حەرام) ب واتایا(نەمولكێ مرۆڤی) هاتییە.

– "ڕەش، ڕەنگەكێ دی قەت دێ گریتن؟
ما عوور حەرامەك قەت چا دبیتن؟" (مەلا خەلیلێ مشەختی،2006 : 71).

د ئەڤێ هۆزانا ل سەریدا پەیڤا(حەرام) ب واتایا (نەچاك و نەقەنج)هاتییە.

– "دەوارێ شول باش ئەو ئالیكا خۆ
زێدە دكەت هەر پیر وەسا فەرمو
ئەو تێتە گوتن بۆ شیر حــــەلالی
پالایێ دەستهەل بێ ئالــــــی پالی "(مەلا خەلیلێ مشەختی،2006 : 100).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا پەیڤا (حەلال) ب واتایا (مرۆڤێ حەلال خۆر) هاتییە.

– حیزا حەلالی نە چاڤ ل دەر بیت
بۆ مال و مێری زانا و ڕێبەر بیت (مەلا خەلیلێ مشەختی،2006 : 187).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا پەیڤا (حەلال) ب واتایا (هەڤژینێ ژنێ) هاتییە.

واتایەکێ بدەت، بەلێ پەیوەندی یان نێزیکبوونەك د ناڤبەرا واتایێن ئەوێ پەیڤێدا هەیە.

هەر ئێك ژ واتایێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) دچیتە د بن دیاردەیا فرەواتاییێدا، چونکی هەر پەیڤەکی ژ ئەڤان پەیڤان پتر ژ واتایەکێ ددەت، بەلێ نێزیکبوونەك یان پەیوەندییەك ژ لایێ واتاییڤە د ناڤبەرا ئەواندا هەیە. ب ئەڤی رەنگی پەیڤا (حەلال) ئەڤان واتایان ددەت:

–حەلال: 1-دروست. (حەلالی بگرە.)

2-یاسایی. (کار و کەسپا تە حەلالە.)

3-رەوا. (دوو ژنی د ئیسلامێدا حەلالە.)

4-رێپێدای. (ئەڤ گوشتە یێ حەلالە.)

سیمایێ هەڤپشك د ناڤبەرا ئەواندا هەبوونا تێگەهەکێ ئەرێنییە.

هەروەسا پەیڤا(حەرام)ژی چەند واتایەکان د زمانێ کوردیدا ددەت:

–حەرام:1-نەدروست. (حەرامی بهێلە.)

2-نەیاسایی. (کار و کەسپا تە حەرامە.)

3-نەرەوا.(چار ژنی د ئیسلامێدا حەرامە.)

4-رێپێنەدای. (ئەڤ گوشتە یێ حەرامە.)

سیمایێ هەڤپشك د ناڤبەرا ئەواندا هەبوونا تێگەهەکێ نەرێنییە.

2-1-3-پەیڤێن(حەلال و حەرام) و واتایا پێکڤەهاتنێ:

مەبەست ژ دیاردەیا دژواتایێ ئەوە، دوو پەیڤ ژلایێ واتاییڤە دژی ئێك رابوستن. وەکو:(گەرم و سار)، (کرین و فروشتن)...هتد(عثمان محمد احمد الحاوي،2007: 34). پەیڤێن (حەلال و حەرام) ژی ژلایێ واتاییڤە دژی ئێك رادوەستن و واتایێن هەر ئێك ژ ئەوان ل چەمسەرەکی رادوەستیت، چونکی واتایا پەیڤا (حەلال) هەڤدژە بۆ واتایا پەیڤا(حەرام). ب واتایەکا دی ئەڤ هەر دوو پەیڤ د وەرگرتنا سیمایێن واتاییدا هێمایێن بەرۆڤاژی ئێك وەردگرن، کو پەیڤا حەلال خودان هێمایێ(+)ە، لێ پەیڤا (حەرام) هێمایی (–) ب خۆڤە دگریت، ب ئەڤی رەنگی پەیڤا(حەلال) بریتییە: <+رێپێدای د ئاییینیدا> ە و پەیڤا (حەرام) بریتییە ژ : <–رێپێنەدای د ئایینیدا>.

2–1–2–پەیڤێن (حەلال و حەرام) و فرەواتایی:

د سیمانتیکێدا تەمومژی هەیە، چونکی دەورووبەر نینە، ژبەر هندێ واتا یا دەستنیشانکری نینە. باشترین نموونە بۆ ئەڤێ چەندێ هەبوونا پەیڤێن هەڤبێژ و فرەواتانە. د ئەڤێرێدا ب تنێ دێ بەحسێ دیاردەیا فرەواتاییێ کەین.

فرەواتا دیاردەیەکا زمانییە، د ڤێرێدا پەیڤەکێ پتر ژ واتایەکێ هەیە و ئەو واتایە ب هەڤدووڤە دگرێدانە. ئەڤجا ئەو پەیڤێن چەمك و واتایێن هەمەجۆر هەبن و پێکڤەگرێدانەك د ناڤبەرا ئەواندا هەبیت، ب فرەواتا دهێنە نیاسین(Al-Sulaimaan.M.M,2010:211). ب واتایەکا دی مەبەست ژ دیاردەیا فرەواتاییێ ئەوە پەیڤەك پتر ژ

سەر پەیڤێن زمانی دسەپینیت و دیاردکەت، کا کیژ پەیڤ ل گەل کیژ پەیڤا دی دشێت بهێتە بکارهینان.

پەیڤێن(حەلال و حەرام) واتایەکا پێکڤەهاتنێ هەیە، چونکی پێکهاتنا ئەڤان پەیڤان بوویە کۆتەکێ واتایی و پاش و پێشکرنا ئەوان پەیڤان واتایا کۆتی دشکێنیت، ئەڤ کۆتە ژی ژ ئەنجامێ هندێ دروستبوویە، کو خەلکی ب شێوەکێ بەدیهی و بۆ خۆشی دەربڕینێ ئەو هەر دوو پەیڤە ل دویف ئێك دووبارەکرینە و بکارهینایینە و پاش و پێشکرنا ئەوان واتایا پێکڤاتن و کۆتێ واتایی دشکێنیت. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ:

واتایا پێکڤەهاتنێ یان هاورێتی بریتییە ژ یاسایێن پەیڤان، کو بۆ مە دیاردکەن، چەوا پەیڤ ل گەل پەیڤێن دی ب ڕەخ هەڤدووڤە دهێن. هەروەسا بۆ مە دیاردکەت، کو ئەو پەیڤ چێدبیت ل پێش یان ل پاش پەیڤێن دی بهێن. ب واتایەکا دی واتایا پێکڤەهاتنێ بریتییە ژ پەیڤێن ب ڕەخ هەڤڤە، کو گەلەك د زمانیدا دووبارەدبن و ب شێوەکێ گشتی دهێتە دیارکرن، کا چ پەیڤ ل گەل پەیڤەکا دی د زمانیدا دهێت و باراپتر ب شێوەکێ بەدیهی ژ لایێ ئاخڤتنکەرێن زمانێ ناوچەییڤە دهێتە بکارهینان(نیان عثمان شریف، 2013: 64-65). ئەڤ دیاردە کۆتان ل

واتایا پێکڤەهاتنێ(پاراستنا کۆتێ واتایی)	شکاندنا کۆتێ واتایی
حەلال و حەرام	*حەرام و حەلال

2-1-4-پەیڤێن(حەلال و حەرام) و واتایا حەرفی:

واتایا حەرفی بریتییە ژ ئەوێ واتایێ ئەوا جودا و دویر ژ دەوروبەری ب دەستڤە دهێت، کو ب واتایا نموونەیی دهێتە ناڤکرن. ئەڤ واتایە واتایەکا نەریتییە و ڕاستیبیا واتایا پەیڤێن فەرهەنگی دگەهینیت و پابەندە ب ڕاستیییڤە. هەروەسا ئەو هێمایێن ئەڤێ واتایێ هلدگرن، ڕێککەڤتن ل سەر هەیە(فرانسوا ریکاناتي، 2018: 115-116).

ئەڤ واتایە پشتبەستنێ ب واتایا نەمیتافوری یا پەیڤ یان دەربڕینان دکەت (رمزي منير بعلبكي، 1990: 290).

ئەڤ واتایا حەرفی ب ڕێکا گوهلێبوونا پێشوەخت بۆ کەرەستێن زمانی ب دەستڤەدهێت و ب ئەڤێ چەندێ هەڤپشکێن ئاخڤتنێ، ئەڤێ واتایێ ژ پێکهاتا کەرەستان دەردئێخن و دزانن(فرانسوا ریکاناتي، 2018: 93). ئەڤ واتایە، واتایەکا بنچینەییە، کو جڤاکی ب پەیڤێن زمانی دایە و ل سەر ڕێککەڤتییە(پەیمان حسن محمد سلیم، 2010 : 118- 119). دیسا هندەك جاران ئەڤ واتایە ب ڕێکا ڕێزبوون و کاریگەرییا پەیڤێن ڕەخ و دۆر، واتایا پەیڤەکا دیارکری ب دەستڤە دهێت و ب ئەڤێ چەندێ دشیاندایە بگەهینە واتایێن حەرفی یێن

پەیڤێن (حەلال و حەرام)، ئەوێن جڤاك هەمی ل سەر رێککەڤتی ب رێکا ئەو پەیڤێن ب رەخ ئەوان پەیڤانڤە هاتین. ئەڤێن ل خواریێ هندەك ژ واتایێن حەرفییێن پەیڤێن(حەلال و حەرام)ن:

1- گوشتێ حەلال: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(ڕێپێدای د ئایینیدا) دهێت، چونکی (گوشتێ حەلال) بۆ ئەوی گوشتی دهێت، ئەوێ بۆ خوارنێ ل دویڤ یاسایا ئیسلامێ دروستبیت.وەکو: گوشتێ(بەرخ، چێل، مریشك، ماسی....هتد).

2- گوشتێ حەرام: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(ڕێپێنەدای د ئایینیدا) دهێت، چونکی (گوشتێ حەرام) بۆ ئەوی گوشتی دهێت، ئەوێ بۆ خوارنێ ل دویڤ یاسایێن ئیسلامێ دروستنەبیت. وەکو:گوشتێ (بەڕاز، گیانەوەرێ مراربووی، شێر...هتد)ی.

3- شیرێ حەلال: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(ڕێپێدای د ئایینیدا) دهێت، چونکی(شیرێ حەلال) ئەو شیرە یێ بۆ خوارنێ دروستبیت، ئانکو بەرهەمێ: چێل، بزن،حێشترێ...هتد بیت.

4- شیرێ حەرام: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(ڕێپێنەدای د ئایینیدا) دهێت، چونکی(شیرێ حەرام) ئەو شیرە یێ بۆ خوارنێ دروستنەبیت، ئەڤجا چ یێ گیانەوەرەکی ۆەکو دێهلێ یان بەڕازی...بیت، یان چێدبیت شیرێ دایکێ بیت، بەلێ زارۆکێ ئەوێ مەزن ببیت و ئێدی ب کێرنەهێت شیرێ خۆ بدەتە ئەوی زارۆکی، چونکی هەتا ماوەکێ دیارکری دایك دشێت شیرێ خۆ بدەتە زارۆکێ خۆ.

5- پارێ حەلال: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(ڕێپێدای) دهێت، ئانکو (پارێ حەلال) دەستکەڤتەکە، ، کو ب رێکێن دروست و ئەو پارە ب دەستڤەهاتییە.

6- پارێ حەرام: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(ڕێپێنەدای) دهێت، ئانکو (پارێ حەرام) دەستکەڤتەکە، کو ب رێکێن نەدوست و ڕێپێنەدای د ئایینیدا ئەو پارە ب دەستڤەهاتییە.

7- دەستکوژێ حەلال: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(ڕێپێدای ل دویڤ ئایینەکێ ئاسمانی) دهێت، کو (دەستکوژێ حەلال) بۆ ئەوی گیانەوەرێ ل دویڤ یاسایێن ئیسلامێ دهێتە سەرژێکرن دهێت.

8- دەستکوژێ حەرام: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(ڕێپێنەدای د ئایینێ ئاسمانیدا) دهێت، کو (دەستکوژێ حەرام) بۆ ئەوی گیانەوەرێ ل دویڤ یاسایێن ئیسلامێ نەهێتە سەرژێکرن دهێت.

9-کەدا حەلال یان نانێ حەلال: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(ڕێپێدای) دهێت، کو (کەدا حەلال) یان(نانێ حەلال) بۆ ئەوی داهات وکار و شۆلی دهێت، ئەوێ ژلایێ ئایینیڤە دروستبیت و ڕێپێدای بیت.

10-كەدا حەرام یان نانێ حەرام: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤێ دەربرینێدا ب واتایا(رێپێنەدای) دهێت، كو (كەدا حەرام) یان(نانێ حەرام) بۆ ئەوی داهات و كار و شۆلی دهێت، ئەوێ ژلایێ ئایینیڤە دروستنەبیت و رێپێنەدای بیت.

2-2- پەیڤێن(حەلال و حەرام) د ئاستێ پراگماتیكێدا:

پراگماتیك ئاستەكێ واتاییە و سەرەدەرییێ ل گەل واتایا دەوروبەری(نەحەرفی) یا پەیڤ و رستەیان دكەت و گوهـ ددەتە هندێ كا ئەو كەرەستە ژ كێ و بۆ كێ و بۆ چ مەبەستەكێ هاتینە بكارهینان. زێدەباری هندێ گرنگییێ ب پەیوەندییا د ناڤبەرا زمانی و كەلتووریدا ددەت، ژ ئەوی ئالیڤە كا كەلتووری چ كاریگەری ل سەر زمانی و پێكهاتێن زمانی هەیە. ل دویڤ تێگەهێ پراگماتیكێ، دێ هەولدەین ژ چەند لایەنانڤە د سنوورێ پراگماتیكێدا ڤەكۆلینێ ل پەیڤێن(حەلال و حەرام) د زمانێ كوردیدا بكەین. ئەوژی ب ئەڤی رەنگێ ل خوارێ دیاركری:

2-2-1-پەیڤێن(حەلال و حەرام) وەكو جووت پەیڤەكا پراگماتیكی:

پراگماتیكێ پەیوەندییەكا بهێز ب رێزبوونا كەرتێن جووت پەیڤێڤە هەیە و زانینا سنوورێ پراگماتیكێ یا هاریكارە بۆ زانینا هندێ، كا بۆچی ژ لایێ پراگماتیكێڤە كیژ كەرت ل بەری كیژ كەرتی د ناڤ ئاخڤتنێدا بكاردهێت.

پراگماتیك پابەندە بكارهینانا زمانی و زانینا كەلتووریڤە، چونكی پراگماتیكێ پەیوەندییەكا بهێز بكارهینان و كەلتوورێ مللەتانڤە هەیە، لێ ژ بەركو كەرلتوورێ هەمی مللەتان وەكو ئێك نینە، ژ بەر هندێ پراگماتیكا مللەتانژی ژێكجودادبیت(شێرزاد سەبری عەلی و عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا، 2014 : 33).

ئێك ژ بنەمایێن پراگماتیكی ئەوە، كو ئەو پەیڤێن واتایێن ئەرێنی هەین، ل بەری ئەوان پەیڤان دهێن، ئەوێن واتایێن نەرێنی هەین(Lyons,1977:275). ئەڤ چەندە ژی ل سەر رێزبوونا كەرتێن جووت پەیڤا (حەلال و حەرام) د ئەوێ پێكهاتێدا جێبەجێدبیت، چونكی پەیڤا (حەلال) د كەلتوورێ كوردیدا واتایەكا ئەرێنی هەیە، چونكی واتایا (باش، دروست، رێپێدای، رەوا، گونجای...هتد) ددەت و پەیڤا(حەرام) واتایەكا نەرێنی د كەلتوورێ كوردیدا هەیە، چونكی واتایا(نەباش، نەدروست، نەرەوا، رێپێنەدای، نەگونجای...هتد)ددەت. رەنگە رێزبوونا كەرتێن جووت پەیڤا(حەلال و حەرام) ب ئەڤی شێوەی د ناڤ ئاخڤتنا زمانێ كوردیدا بۆ كاریگەرییا ئایینی بزڤریت، چونكی ئایینێ ئیسلامێ جەختێ ل خەلكی دكەت، كو كار و كریارێن باش و حەلال بكەن و خۆ دویربێخن ژ كار و كریارێن حەرام، ئانكو حەلالییێ ب سەر حەرامییێ دئێخیت ئەڤە ژلایەكیڤە و ژ لایەكێ دیڤە پەیڤا (حەلال) د جووت پەیڤێدا ژ پەیڤا(حەرام) گرنگترە، چونكی ژ لایێ زمانیڤە هەر پەیڤەكا ل بەری پەیڤەكا دی

بهێت، ئەو پەیڤا ل دەستپێكێ هاتی ژ پەیڤا دی گرنگترە ئەوا ل پشتی ئەوێ دهێت.

2-2-2-پەیڤێن (حەلال و حەرام) و ئێكلاییوونا واتایێ:

د پراگماتیكێدا تەمومژی نامینیت، چونكی دەوروبەر هەیە، ژبەر هندێ واتا یا دەستنیشانكرییە. ئەڤجا دڤێرێدا واتایا هەر ئێك ژ پەیڤێن(حەلال و حەرام) دهێتە ئێكلاكرن، كا بۆ چ مەبەست و واتایەكێ هاتییە بكارهینان. ئەوژی ب رێكا دەوروبەری. بۆ نموونە د رستەیەكا وەكو:(من حەلال بكە.)دا، ل ڤێرێ ل دویڤ دەوروبەرێ د ناڤبەرا هەڤپشكێن ئاخڤتنێدا هەی، واتایا پەیڤا (حەلال) دشێت بهێتە ئێكلاكرن بۆ واتایا(گەردەن ئازاكرنێ) یان بۆ واتایا(خوازتنا شەرعییا ژنێ ژ لایێ زەلامیڤە)... هتد، دیسا واتایا پەیڤا (حەرام)ژی د نموونەیا (ئەو نفش حەرامە.) دشێت ب رێكا دەوروبەری واتایا ئەوێ بهێتە ئێكلاكرن بۆ واتایا(مرۆڤەكێ دزیكەر) یان بۆ واتایا(مرۆڤەكێ بیژی)یە...هتد.

2-2-3-پەیڤێن(حەلال و حەرام) و واتایا كاریگەری:

واتایا كاریگەری یان وژدانی ئێكە ژ جۆرێن واتایا سەربار و ئەڤ جۆرە نواندنا كاریگەرییا سۆزداری یا كارا ل سەر گوهداری دكەت، ژ ئالییێ ب كارهینانا دەربرینێن زمانییێن دیاركریڤە زێدەباری دەربرینێن زمانییێن دی، كو بۆ هەمان واتا هاتینە بكارهینان و ئەڤ جۆرێ واتایێ دشێت رەنگڤەدانا هەستێن كەسییێن ئاخڤتنكەری بكەت، ئەڤەژی رەهەندێ كاریگەرییا ئەوی ب تەمامی ب ئەوی تشتێ بەحسدكەت، هەروەسا رەهەندێ كاریگەرییا ئەوی ب گوهداری ب خۆڤە دگریت (Al-Sulaimaan.M.M,2010: 70). ئەڤ كاریگەرییە چێدبیت یا ئەرێنی بیت یان نەرێنی.

بكارهینانا پەیڤێن(حەلال و حەرام) رەنگڤەدانا هەستێن ئاخڤتنكەری دكەن و واتایێن ئەرێنی و نەرێنی ددەن، كو پەیڤا (حەلال) ب هەمی واتایێن ل پشت خۆ دهێلیت، كاریگەری و واتایەكا ئەرێنی هەیە. وەكو واتایێن(باش، رەوشت، پەسەند، دەستپاك...هتد). دیسا پەیڤا (حەرام) د هەمی دەوروبەراندا واتایێن نەرێنی ددەت. وەكو واتایێن(نەباش، بێرەوشت، نەپەسەند، نەدەستپاك...هتد).

2-2-4- پەیڤێن(حەلال و حەرام) و واتایا نەحەرفی:

واتایا نەحەرفی باراپتر واتایەكا لاوەكییە و پشتبەستنێ ل سەر واتایا بنەرەتی(حەرفی) دكەت (فرانسوا ریكاناتی، 2018: 118). ئەڤ واتایە پشتبەستنێ ل سەر دەوروبەری دكەت و د فەرهەنگاندا ب دەستڤە ناهێت.

واتایا نەحەرفی پەیوەندی ب باگراوندێ زەینی و زانینا مرۆڤی بۆ دورهێل و جیهانا ژدەرڤە هەیە. ئەڤجا زانین و شرۆڤەكرنا واتایا نەحەرفی باراپتر ب رێكا بەرامبەركرنێیە د ناڤبەرا واتایا پێكهاتی ل گەل دەوروبەری بۆ هاتییە هەلبژارتن یان ئەو دەوروبەرێ ئاخڤتنكەر تێدا دئاخڤیت و ب ئەڤێ

چەندێ واتایەکا پتر دەولەمەند ب دەستڤە دهێت(فرانسوا ریکاناتی، 2018: 125). ئانکو ژ واتایا حەرفی و فەرهەنگی دویردکەڤیت.

بۆ دەربڕینا واتایا نەحەرفی، نە ب تنێ دڤێت ئەم ژ واتایێن فەرهەنگی یێن پەیڤان دەربازببین، بەلکو ل گەل هندێ دڤێت ئەم هەست ژی ب هندێ بکەین، ئانکو پێدڤییە ل سەر بکارهێنەرێن زمانی هەست ب هندێ بکەن، کو ئەڤ واتایە ژ واتایا حەرفی(فەرهەنگی) یا پەیڤان دەربازدبیت. ئەڤ مەرجە ژی ل ئەوی دەمی ب دەستڤە دهێت ل دەمێ ئەو واتا واتایەك یان سیمایەکی یان پتر ژ سیمایەکا لاوەکی هلدگریت(فرانسوا ریکاناتي، 2018: 126). ئانکو زێدەکرنا سیمایانە ل سەر واتایا حەرفی و فەرهەنگی و گەلەك جاران ئەو پەیڤێن(حەلال و حەرام) ل گەل پەیڤێن ل گەل هاتی دبنە ئیدیەم، چونکی"ئیدیەم ئەو دەربڕینن ئەوێن ب کێمیڤە ژ دوو پەیڤێن ب سیفەت ئێك پەیڤ پێکدهێن،کو دشیاندا نینە ب شێوەیێ حەرفی تێبگەهین و ب ئەوێ وەسفێ وەکو ئێك یەکەیا واتایی دهێتە هژمارتن"(ملدرید لارسون، 2007: 188). هەر وەکو واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د نموونە و دەربڕینێن د خوارێدا دیاردبن، کو ب واتایێن نەحەرفی هاتینە و هندەك ژ ئەوان ل گەل هندەك پەیڤێن دی بووینە ئیدیەم:

1- فرشك حەلال: (فرشك حەلال) بۆ مرۆڤەکێ باش و خودان ڕەوشت د ناڤ جڤاکیدا دهێتە گوتن، ئانکو مرۆڤەکە ژ بنەمالەکا باشە و ئەڤ باشییە بۆ ئەوی بوویە پشت و بۆ هاتییە ڤەگوهازتن و دەربڕینا(فرشك حەلال)بوویە ئیدیەم.

2- فرشك حەرام: (فرشك حەرام) بۆ مرۆڤەکێ خراب و بێ ڕەوشت دهێتە گوتن، کو خرابی و بێ ڕەوشتی بۆ ئەوی ژ بنەمال و باب و باپیران هاتییە ڤەگوهازتن و دەربڕینا(فرشك حەرام)بوویە ئیدیەم.

3- نفش حەلال: (نفش حەلال) ب واتایا(مرۆڤێ باش یان بەرێ بابێ خۆ) دهێت و ئەڤ دەربڕینە، ئانکو دەربڕینا(نفش حەلال) ئیدیەمە.

4- نفش حەرام: (نفش حەرام) ب واتایا(مرۆڤەکێ خراب یان بەرێ بابێ خۆ نەبیت(بیژی)) دهێت و ئەڤ دەربڕینە، ئانکو دەربڕینا(نفش حەرام) ئیدیەمە.

5- شیر حەلال: (شیر حەلال) ب واتایا(مرۆڤەکێ قەنج، حەلال خوڕ) دهێت و ئەڤ دەربڕینە، ئانکو دەربڕینا(شیر حەلال)بوویە ئیدیەم.

6- شیر حەرام: (شیر حەرام) ب واتایا(مرۆڤەکێ خراب و حەرام خوڕ) دهێت و ئەڤ دەربڕینە، ئانکو دەربڕینا(شیر حەرام)بوویە ئیدیەم.

7-خۆحەلالکر: واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(نەهێلانا چ پێگیری و نەڕازیبوونان ل سەر خۆ) دهێت، ئەڤەژی ئیدیەمە ب شێوەیێ ڕستەیێ.

8-خۆحەرامکر: واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(هەبوونا زەرەر گەهاندنێ) دهێت، ئەڤەژی ئیدیەمە ب شێوەیێ ڕستەیێ.

9-(ئەز ب حەلال و حەرام کەمە.): واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەلال و حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا (بۆ سویند خوارنێ) بکاردهێن.

8- (شیرێ دایکا ئەوی لێ حەلال بیت.): واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(دوعاکرنێ) دهێت.

10- (شیرێ دایکا ئەوی لێ حەرام بیت.): واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(نفرینێ، نەفرەتکرنێ) دهێت.

11- (دێ حەلال بکە.): واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤێ دەربڕینێدا بۆ خودانێ گیانەوەرێ نەخۆش دهێتە گوتن، داکو ئەوی گیانەوەری سەرژێبکەت بەری مرار ببیت، یان ژی بۆ بازاڕی و کێشان و پیڤانان بکاردهێت.

12- حەرام بوو: واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(مراربوون) دهێت، ئەڤەژی بۆ مرنا گیانەوەری دهێت.

ئـەنـجــــام

1-هەردوو پەیڤێن (حەلال و حەرام)د ناڤ زمان و کەلتورێ کوردیدا ب شێوەیەکێ بەرفرەهـ ڕەنگڤەداینە، بگرە ژ گوتنێن مەزنان و حیرانۆك و شعرێ هەتا بگەهیتە ئاخفتنا ڕۆژانەیا خەلکی و ئیدیەمان.

2- د زمانێ کوردیدا پەیڤێن (حەلال و حەرام) ب واتایێن خۆ یێن حەرفی و واتایێن نەحەرفی ژی گەلەك جاران بکارهاتینە.

3- هاتن و ڕێزبوونا پەیڤێن(حەلال و حەرام) ب ئەڤی شێوەی د زمانێ کوردیدا کۆتەکا واتایی دروستکرییە و دشیاندا نینە پاشو پێشکرن د جهێ ئەواندا بهێتە کرن.

4-پەیڤێن (حەلال و حەرام) دەمێ ل گەل هندەك پەیڤێن دی دهێن و ب واتایا خۆ یا حەرفی نەهێنە بکارهینان؛ گەلەك جاران دشێن ببنە ئیدیەم.

5-د سنوورێ سیمانتیکێدا پەیڤێن(حەلال و حەرام) ب ئەڤی ڕەنگی دهێن:

أ- پەیڤێن(حەلال و حەرام) جووت پەیڤەکا سیمانتیکییە و دشیاندایە نینە پاش و پێش بکەین.

ب- پەیڤێن (حەلال و حەرام) فرەواتاییە، کو پەیڤا (حەلال) ب واتایێن (دروست، ڕەوا، یاسایی، ڕێپێدای) دهێت و پەیڤا (حەرام) ب واتایێن (نەدروست، نەڕەوا، نەیاسایی، ڕێپێنەدای)دهێت.

ج- پەیڤێن(حەلال و حەرام) واتایا پێکڤەهاتنێ هەیە.

د-پەیڤێن(حەلال و حەرام) واتایا حەرفی هەیە، وەکو (ڕێپێدای و ڕێنەپێدای) د ئایینیدا.

6- د سنوورێ پراگماتیکێدا پەیڤێن(حەلال و حەرام) ب ئەڤی ڕەنگی دهێن:

أ-پەیڤێن(حەلال و حەرام) جووت پەیڤەکا پراگماتیکییە.

ب- ئێکلاییوونا واتایێ د پەیڤێن (حەلال و حەرام)دا ب ڕێیا دەوروبەری دهێتە ئەنجامدان.

ج- پەیڤێن(حەلال و حەرام) واتایا کاریگەری هەیە.

د-پەیڤێن(حەلال و حەرام) واتایا نەحەرفی هەیە.

ژێدەر

1-ب زمانێ كوردى:

-پەيمان حسن محمد سليم، پەيوەندى نێوان زمان و كەلتور، نامەى ماستەر، كۆليژى زمان، زانكۆى سەلاحەدين، 2010.

-جوتيار اسماعيل نبى، ناڤەرۆكا حەيرانۆكا كوردى، نامەيا ماستەرێ، فەكولتييا زانستێن مرۆڤايەتى، زانكۆيا دهۆك، 2013.

-شێرزاد سەبرى عەلى و عەبدولسەلام نەجمەدين عەبدوللا، رێزبەنديا كەرتێن جووت پەيڤێ د زمانێ كورديدا، گۆڤەرا بەهدينى وەكو نموونە، گۆڤارا زانكۆيا دهۆك، پەربەندا(17)، ژ(1)، 2014.

- عەدنان مەهدى عەبدوللا، گۆتارا جڤاكى د گوتنێن مەزناندا(دەڤەرا بەهدينان)وەكو نموونە، نامەيا ماستەرێ، كۆليژا پەروەدەيا بنيات، زانكۆيا دهۆك، 2017.

-نعمت الله حامد نهێلى، دەراڤەك ژ رەخنێ(رەخنە و ڤەكۆلين)، چاپا ئێكێ، چاپخانا هاوار، دهۆك، 2010.

2-ب زمانى عەرەبى:

-القران الكريم.

-امام ابي الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم، صحيح مسلم، الجزء الاول، الطبعة الثانية، دار ابن رجب، النمصورة-القاهرة، 2006.

-رمزي منير بعلبكي، معجم المصطلحات اللغوية، الطبعة الأولى، دار العلم للملايين، بيروت، 1990.

-سمير سعيد الحجازي، معجم مصطلحات الانثروبولوجيا و الفلسفة و علوم اللسان و المذاهب النقدية و الادبية، الطبعة الاولى، دار الطلائع للنشر و التوزيع القاهرة، 2007.

-عبدالكريم زيدان، الوجيز في أصول الفقه، مؤسسة الرسالة ناشرون، صنعاء، 2004.

-عثمان محمد احمد الحاوي، ملحق علم الدلالة، مكتبة المتنبي، الدمام- السعودية، 2007.

-فاضل عبدالواحد عبدالرحمن، أصول الفقه، الطبعة الرابعة، دار المسيرة للنشر و التوزيع و الطباعة، عمان-الاردن، 2004.

-فرانسوا ريكاناتي، المعنى الحرفي، ت: احمد كروم، مراجعة: عزالعرب لحكيم بناني، الطبعة الاولى، دار الكتاب الجديد المتحدة، بنغازي-ليبيا، 2018.

-ملدريد لارسون، الترجمة و المعنى: دليل التكافؤ عبر اللغات، ترجمة و تعليق:محمد محمد حلمي هليل، لجنة التاليف و التعريب و النشر، جامعة الكويت، 2007.

-نيان عثمان شريف، المتلازمات اللفظية في المثل القراني، الطبعة الاولى، عالم الكتب الحديث، اربد- الاردن، 2013.

3-ب زمانى ئينگليزى:

-AL JALLAD.N, The concepts of al-halal and al-haram in the Arab-Muslim culture: atranslational and lexicographical study, Language Design,10,2008.

-Al-Sulaimaan.M.M, Semantics and Pragmatics, first edition, Maktab Al-Ula, Mosul, 2010.

- BAALBAKI.R, al-mawrid: A Modern Arabic-English Dictionary, Beirut, Lebanon, 1993.

- Lyons. J, Semantics, Vols 2, Cambridge, Cambridge Unversity press,1977.

- Houghton Mifflin Company, The American Heritage Dictionary, 3rd , USA, 1997.

-Yakov Malkiel , Essays on Linguistic Themes, printed in great Britain, 1968.

4-ژێدەرێن نموونە ژێ هاتينە وەرگرتن:

أ- كوردى:

-ئەحمەدێ نالبەند، باغێ كوردا، بەرگێ ئێكێ، كۆمكرن و توێژاندن: طه مايى، چاپا ئيكى، چاپخانا خەبات، دهۆك، 1997.

-رزگار كەريم، فەرهەنگى دەريا(عەرەبى-كوردى)، چاپى يەكەم، چاپەمەنى سيما، سلێمانى، 2005.

-رێكێش ئامێدى، حەيرانوكێت كوردى، چاپا ئێكێ، چاپخانا خانى، دهۆك، 2010.

-ـــــــــــــ، گوتنێت مەزنا ب كورمانجی(دستورێ ملەتێ كورد)، (بەرگێ ئێكێ)، پەرتووكەكا نەبەلاڤكرییە.

-عەباسی جەلیلیان، فەرهەنگی باشوور(كوردی كوردی-كوردی-فارسی)، بلاوكركراوەی ئاراس، هەولیر، 2004.

-فازیل نیزامەدین، فەرهەنگی(شیرین)ی نویٔ(عەرەبی-كوردی)، چاپی یەكەم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2007.

-فاضل نظام الدین، ئەستێرە گەشە(كوردی-عەرەبی)، چاپی دووەم، مطبعة الفنون، بەغدا، 1990.

- مەلاٛ خەلیلێ مشەختی، بهارا دلا، چاپا ئێكێ، چاپخانا حەجی هاشم، هەولێر، 2006.

-محمد أمین دوسكی، قاموس سپیریز(كوردي-عربي)، الطبعة الثانیة، مطبعة جم-تركیا، 2013.

-هەژار، هەنبانە بۆرینە(كردی-فارسی)، چاپ اول، سروش، تهران، 1369.

ب-عەرەبی:

- الیاس انطوان الیاس و ادورد أ.الیاس ، قاموس العصري(عربي-انجلیزي)، دار الجیل، بیروت، 1979.

-روحي البعلبكي، المورد المیسر(قاموس عربي-انكلیزي)، الطبعة الرابعة، دار العلم للملایین، بیروت، 2002.

- صلاح الدین الهواري، المعجم الوسیط(عربي-عربي)، الطبعة الاولى، دار و مكتبة الهلال للطباعة و النشر، بیروت، 2007.

الخلاصة

دخلت كلمتا (الحلال و الحرام) الثقافة الكوردية عن طريق الثقافة الاسلامية و العربية . وهاتان الكلمتان لهما معاني متنوعة ويتم استخدامهما في سياقات مختلفة . هذا البحث المعنون (أنعكاس معاني كلمتا (الحلال و الحرام) في اللغة الكوردية) يحاول دراسة مفهوم هاتين الكلمتين في اللغة الكوردية مع محاولة توضيح و بيان دلالية و تداولية مفهومهما في كلام منطقة بهدينان، حسب المنهج الوصفي .ان الهدف الرئيسي من هذا البحث هو بيان استخدام كلمتا (الحلال و الحرام) في مجال الدلالية و التداولية. يتألف البحث من فصلين. الفصل الاول بعنوان(الحلال و الحرام، المفهوم والثقافة) حيث يدرس (الحلال و الحرام و الثقافة، تعرفيهما و أستخداماتهما في القواميس و الادب. اما الفصل الثاني فهو مخصص لتوضيح(معاني كلمتا الحلال و الحرام) في فروع الدلالية و التداولية.

Abstract

The words "Halal" and "Haram" are two words entered Kurdish culture through Islamic and Arab culture. These words are used in different contexts and have different meanings. This study, entitled (Reflection of the meanings of the words (Halal and Haram) in the Kurdish language) tries to study the concept of these two words in the Kurdish language with an attempt to explain and indicate semantics and pragmatics concept of these two words in the region of Bhdainan, according to descriptive analytical approach. The main objective of this research is to explain the use of the words "Halal" and "Haram" in the field of semantics and pragmatics. The research consists of two chapters. The first chapter is entitled "Halal and Haram, concept and culture", and it deals with definition of "Halal" and "Haram", culture and the use of these words the dictionaries and literature, while the second chapter is devoted to clarifying the meanings of the word "Halal" and "Haram"